

การศึกษาปัจจัยความสำเร็จของการดำเนินนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย

The Study of Key Success Factors Affecting Agri-Tourism Policy Implementation In Thailand

สิริรดา คงจิระ^{1*} และ รุสตั้ม หวันสุ²

Sirirada Kongjeera^{1*} and Roostum Vansu²

¹ นักศึกษาระดับปริญญาโท, หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, นโยบายและการจัดการสาธารณะ, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

¹ Master's degree student, Master of Public Policy and Management, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University.

² อาจารย์ ดร. ประจำภาควิชารัฐศาสตร์, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

² Lecturer, Department of Political Science, Faculty of Social Science, Srinakharinwirot University

* Corresponding author, E-mail: Sirirada.kongjeera@gs.swu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอดีต และ 2) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยท้าทายความสำเร็จเพื่อการพยากรณ์แนวทางการดำเนินนโยบายด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้สอดคล้องกับการขยายตัวเพิ่มของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างน้อย 15 ชุมชนในอนาคตโดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ 1) หน่วยงานภาครัฐ ประกอบด้วย ผู้แทนจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ผู้แทนจากกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และผู้แทนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) 2) ภาคเอกชน ประกอบด้วย ตัวแทนจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและตัวแทนจากผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว โดยผู้วิจัยใช้การศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารและแบบสัมภาษณ์เชิงลึก และทำการวิเคราะห์โดยทำการตีความและวิเคราะห์จากเนื้อหา (Content Analysis) และวิธีการอธิบายเชิงพรรณนา (Descriptive research) เพื่อนำมาสรุปผลการศึกษาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อไป

ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอดีต กรณีศึกษา มิติการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน ในด้านปัจจัยสนับสนุน ได้แก่ 1) วัตถุประสงค์ของนโยบาย 2) หน่วยงานราชการและเอกชนมีการบูรณาการร่วมกัน 3) บุคลากรเพียงพอและมีองค์ความรู้ 4) ภารกิจของหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายมีความชัดเจน 5) การนำเทคโนโลยีมาใช้ประโยชน์ 6) ประชาชนให้ความสนใจมากขึ้น และ 7) การสนับสนุนจากฝ่ายการเมือง ด้านปัจจัยอุปสรรคในอดีต ได้แก่ 1) การวัดผลโครงการยังไม่มี ความชัดเจน 2) นโยบายเน้นส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวมากกว่าด้านการเกษตร 3) การจัดสรรงบประมาณ และ 4) สภาพอากาศ/ภาวะโลกร้อน ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอนาคตในด้านปัจจัยสนับสนุน ได้แก่ 1) กระแสความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง 2) เกิดเครือข่ายและมีการบูรณาการร่วมกัน และ 3) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น และอุปสรรคที่ท้าทายในอนาคต ได้แก่ 1) ข้อจำกัดของการจัดทำ

นโยบาย 2) องค์ความรู้ของเกษตรกร 3) การไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบหลักในด้านของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยตรง 4) ความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของพื้นที่ 5) วาระการสนับสนุนจากฝ่ายการเมือง 6) นายทุนแสวงหาผลกำไรจากพื้นที่ของเกษตรกร 7) สภาพอากาศ/ภาวะโลกร้อน และ 8) เทคโนโลยี

คำสำคัญ: ปัจจัยความสำเร็จ, นโยบาย, การท่องเที่ยวเชิงเกษตร

Abstract

This research applied the qualitative research approach to 1) To study the factors that have influenced the success in driving agricultural tourism promotion policies in the past. And 2) To analyze the challenging factors for success and forecast policy directions for agricultural tourism in response to the expansion of at least 15 agricultural tourism communities in the future. Key informants involved in the research include Government agencies, comprising representatives from the Ministry of Agriculture and Cooperatives, the Ministry of Tourism and Sports, and the Tourism Authority of Thailand (TAT). And the private sector, consisting of representatives from community enterprise groups and tourism entrepreneurs. The researchers utilized document analysis and conducted in-depth interviews. They analyzed the data through content analysis and descriptive research methods to interpret and analyze the findings. The results of the study will be summarized for future benefit. The researchers employed document analysis and in-depth interviews. They conducted analysis by interpreting and analyzing the content through content analysis and descriptive research methods to bring about conclusions for future benefit.

The study found that the factors influencing the success of driving agricultural tourism promotion policies in the past, in terms of supportive factors, include 1) Clear objectives of the policy. 2) Collaboration between government agencies and the private sector. 3) Sufficient and knowledgeable personnel. 4) Clearly defined missions of the assigned organizations. 5) Utilization of technology. 6) Increased interest from the public. And 7) Political support. As for the hindering factors in the past, they include 1) Lack of clear project evaluation. 2) Policies focusing more on tourism promotion rather than agriculture. 3) Budget allocation. And 4) Weather/climate change. For future success in driving agricultural tourism promotion policies, supportive factors include 1) Continuous increase in popularity. 2) Networking and collaboration. And Increased application of technology. Challenges for the future include 1) Limitations in policy development. 2. Agricultural knowledge of farmers. 3) Lack of direct responsibility of organizations in agricultural tourism. 4) Capacity to accommodate tourists in the area. 5) Duration of political support. 6) Investors seeking profit from agricultural areas. 7) Weather/climate change. And 8) Technology.

Keywords: Key Success Factors, Policy, Agri-Tourism

บทนำ

ประเทศไทยมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายของพันธุ์พืชเขตร้อน ทำให้เกิดลักษณะอาชีพทางการเกษตรเป็นหลักในประชากรส่วนใหญ่ แต่เมื่อเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับประเทศและระดับโลก ทั้งด้านวิถีชีวิต เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งเกิดผลกระทบที่มีมิติต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านเกษตรกรรมซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อประเทศไทย (เจษฎา นกน้อย, 2559) จึงเกิดการพัฒนาด้านการเกษตรเกิดขึ้นเนื่องจากสัดส่วนของเกษตรกรและภาคเกษตรกรในประเทศมีความสำคัญมากที่สุด แต่เกษตรกรก็ยังพบปัญหาในเรื่องของรายได้ที่ไม่เพียงพอสำหรับการดำรงชีวิตอย่างมั่นคง (รัชฎาพร บุญเรือง, 2564) ดังนั้นการส่งเสริมอนุรักษ์วิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมของสังคมไทยที่เป็นแกนหลักของประเทศที่มีมาอย่างยาวนานไม่ไห้หายไปกับการเปลี่ยนแปลง ในปัจจุบันเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในมิติการสร้างจุดขายให้วิถีเกษตรกรรมไทย เพื่อเป็นจุดดึงดูดให้ผู้คนที่ทั้งในและนอกพื้นที่หันมาสนใจมากขึ้น โดยวิธีการที่จะเพิ่มแรงดึงดูดและสร้างการรับรู้ขนาดใหญ่ได้นั้น คือ การท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เน้นการกระจายรายได้สู่เกษตรกรและท้องถิ่นเกษตรกรรม ช่วงปี พ.ศ. 2541 - พ.ศ. 2542 จึงเกิดนโยบายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทยด้วยวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรในชนบท ในปี พ.ศ. 2548 โดยมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรกระจายอยู่ในทุกจังหวัดของประเทศ รวมทั้งมีจำนวนนักท่องเที่ยวเข้าชมแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรมากถึง 531,562 คน และได้รับรายได้ประมาณ 44,951,006 บาท ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนเกี่ยวกับผลกระทบที่ดีที่สุดของนโยบายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในช่วงเวลานั้น โดยการสร้างความร่วมมือและเป็นกันเองระหว่างภาครัฐและเอกชนมีบทบาทสำคัญในความสำเร็จของโครงการดังกล่าว (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2548) ถัดมาได้เกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบของนโยบายรัฐบาลในปี พ.ศ. 2559 เพื่อตอบสนองความเปลี่ยนแปลงและบริบทสังคมที่เพิ่มขึ้น โดยในปีนี้มีผู้นำเสนอนโยบาย Thailand 4.0 ซึ่งเป็นการปรับโครงสร้างและเปลี่ยนรูปแบบการเกษตรจากแบบเดิมไปสู่การเกษตรแบบทันสมัยที่ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลผลิต นโยบายนี้มีเป้าหมายในการเพิ่มรายได้และสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นให้กับเกษตรกร ในปี พ.ศ. 2561 กรมส่งเสริมการเกษตรร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ร่วมบูรณาการข้อมูลระหว่างหน่วยงาน และใช้ Big Data ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้ทันสมัยและตอบโจทย์ความต้องการของนักท่องเที่ยว รวมถึงมีการจัดนิทรรศการมหกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างการรับรู้ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของประเทศไทย การเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 ถึง 2561 โดยมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรมากกว่า 1,200 แห่งทั่วประเทศไทย รวมทั้งมีรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงเกษตรประมาณ 1.6 หมื่นล้านบาทในปี 2561 โดยการวิจัยชั้นนำ Technavio ได้รายงานว่าในปี พ.ศ. 2562 - 2566 ทั่วโลกจะเห็นการขยายตัวของตลาดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เติบโตและขยายตัวอย่างต่อเนื่องประมาณร้อยละ 18 ต่อปี (สุวัชรภรณ์ จิตใจ และคณะ, 2564)

ดังนั้นเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในมิติของการท่องเที่ยวได้เกิดขึ้นอย่างหลากหลายในปัจจุบันและอนาคต เนื่องจากการเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ความตระหนักในภาวะโลกร้อนและการแพร่ระบาดของโควิด-19 ได้ทำให้นักท่องเที่ยวมีความสนใจมากขึ้นในด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดอุปสงค์ด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมากขึ้น หน่วยงานราชการได้แสดงความตระหนักถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงนี้และเกิดการขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรขึ้น โดยมีกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย นอกจากนี้ การพัฒนาศักยภาพในการเข้าสู่การ

ห้องเที่ยวเชิงเกษตรในรูปแบบใหม่ในยุค New Normal เพื่อให้สอดคล้องกับมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของโควิด-19

จากที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจและต้องการที่จะศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนต่อความสำเร็จในการดำเนินนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคที่ส่งผลต่อการดำเนินนโยบายดังกล่าวในอดีต รวมถึงการศึกษาปัจจัยท้าทายความสำเร็จในอนาคตเพื่อการพยากรณ์แนวทางการดำเนินนโยบายด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อช่วยในการตอบรับกับความเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้ดียิ่งขึ้น และสามารถสอดคล้องกับนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ภายใต้กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาในการขยายตัวตามหมวดหมู่การขยายตัวเพิ่มของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างน้อย 15 แหล่งในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอดีต
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยท้าทายความสำเร็จเพื่อการพยากรณ์แนวทางการดำเนินนโยบายด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

แนวคิด ทฤษฎี กรอบแนวคิด

ความหมายของนโยบายสาธารณะ

ศุภชัย ยาวะประภาษ (2533) สรุปความหมายของนโยบายสาธารณะว่าคือ แนวทาง ดำเนินกิจกรรมของรัฐบาลโดยการปฏิบัติที่รัฐบาลกำหนดขึ้นเพื่อแก้ไข บรรเทาหรือป้องกันปัญหาต่าง ๆ ตามภาระหน้าที่ของรัฐบาล มุ่งองค์ประกอบหลัก คือ การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดแนวทางใหม่ ๆ และการกำหนดการสนับสนุนต่าง ๆ เพื่อให้เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์นั้นเป็นจริง นโยบายนั้นอาจมีลักษณะเฉพาะเจาะจงหรือครอบคลุมกว้างขวางขึ้นอยู่กับระดับการกำหนดนโยบายและภาระหน้าที่ของรัฐบาล นอกจากนี้ กิจกรรมของรัฐบาล หมายความว่า เป็นการดำเนินการหรือควบคุมดูแลการดำเนินการโดยองค์กรของรัฐ เพื่อประโยชน์สุขของสาธารณชน เช่น หน่วยงานระดับกระทรวง ทบวง กรม รัฐวิสาหกิจ และกองงานที่เกี่ยวข้อง โดยองค์กรของรัฐที่รับผิดชอบหรือเข้ามาเกี่ยวข้องอาจมีมากกว่าหนึ่งองค์กรได้

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของการดำเนินนโยบาย

การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของการนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติผ่านตัวแบบต่าง ๆ อาทิ ตัวแบบการนำนโยบายไปปฏิบัติของแวน มีเตอร์ และแวน ฮอร์น ตัวแบบการนำนโยบายไปปฏิบัติของซาบาเตียร์ และแมชมาเนียน ตัวแบบการนำนโยบายไปปฏิบัติของแฮมเบอร์ตัน (Hambleton) ตัวแบบการนำนโยบายไปปฏิบัติของ Ernest R. Alexander และตัวแบบการนำนโยบายไปปฏิบัติของ วรเดช จันทรศร ดังที่นักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศได้นำเสนอมานั้น ช่วยให้เกิดการวิเคราะห์และสังเคราะห์ในการปฏิบัตินโยบายได้หนึ่ง ๆ ได้ชัดเจนและครบถ้วนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ ที่ได้นำเสนอมานั้น ล้วนส่งผลกระทบกับการปฏิบัตินโยบายไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง นอกจากนั้นแล้วยังสามารถช่วยให้เห็นข้อจำกัดของนโยบายอีกด้วย โดยแต่ละตัวแบบได้นำเสนอในมิติที่เหมือนและแตกต่างกัน โดยขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละนโยบายว่าเหมาะสมในการนำตัวแบบใดมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์เพื่อเกิดความถูกต้องแม่นยำมากยิ่งขึ้น (วรเดช จันทรศร, 2554)

แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้น หมายถึง การท่องเที่ยวในรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่ประกอบเกษตรกรรมและการปศุสัตว์ เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปท่องเที่ยวได้ชื่นชมวิถีชีวิตของชุมชนและความงามของธรรมชาติ อีกทั้งยังมีกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมร่วมกันระหว่างนักท่องเที่ยวและคนในพื้นที่ทั้งด้านความบันเทิง วัฒนธรรม และความรู้ด้านการเกษตรและการปศุสัตว์อีกด้วย โดยองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเกษตรกรรมทั้งในด้านธรรมชาติและเทคโนโลยี รวมถึงการเรียนรู้และการถ่ายทอดวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นการบริการที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่สนใจเข้ามาเรียนรู้และสัมผัสประสบการณ์ในพื้นที่ในลักษณะดังกล่าว (กรมการท่องเที่ยว, 2559)

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2560) ได้อธิบายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย ไว้ดังนี้

ภาคเหนือ มีสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมสำหรับการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่มาของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในพื้นที่ที่มีการเปิดโอกาสให้ผู้เข้าชมได้เรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการเกษตรแบบดั้งเดิมและวิถีชีวิตของชาวสวน อาทิ เช่น ไร่สตอเบอรี่ในเชียงใหม่ ไร่ชาบ้านเขาหลักในเชียงราย และไร่สวนส้มในลำปาง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นและส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าว

ภาคใต้ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจง โดยเฉพาะในการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์ที่ปรับตัวให้เหมาะกับสภาพอากาศและภูมิประเทศของภาคใต้ สถานที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่น่าสนใจในภาคใต้อาจรวมถึงไร่สวนข้าวโพดในสุราษฎร์ธานี ไร่สวนกาแฟในจังหวัดชุมพร และไร่สวนโกโก้ในปัตตานี เป็นต้น ผู้เข้าชมสามารถเรียนรู้กระบวนการปลูกสร้างและการเก็บเกี่ยวผลผลิตต่าง ๆ ได้จากการท่องเที่ยวในพื้นที่เหล่านี้

ภาคกลาง มีทัศนียภาพที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์ในบางพื้นที่ เช่น ภูเขาที่ราบสูง และแม่น้ำที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ สถานที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่น่าสนใจในภาคกลางอาจรวมถึงไร่สวนชมพูในสุพรรณบุรี ไร่สวนทุเรียนในราชบุรี และไร่สวนองุ่นในลพบุรี เป็นต้น

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ที่ราบสูง มีสภาพอากาศหนาวเย็นในฤดูหนาว และเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกข้าว เนื่องจากน้ำไม่สามารถท่วมถึงได้ ส่งผลให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร อาทิ แหล่งปลูกข้าวหอมมะลิดินภูเขาไฟบุรีรัมย์ ไร่สวนผักในจังหวัดขอนแก่น ไร่สวนสตอเบอรี่ในบุรีรัมย์ เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีลักษณะและความแตกต่างที่น่าสนใจในแต่ละภูมิภาค โดยแปรเปลี่ยนไปตามภูมิประเทศ และอัตลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยสามารถหมุนเวียนการท่องเที่ยวไปในแต่ละฤดูกาล การท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งปี ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมกับช่วงเวลาของผลผลิตและผลิตภัณฑ์ ความพร้อมของพื้นที่นั้น ๆ ด้วยเช่นกัน

นโยบายและแผนเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

กรมส่งเสริมการเกษตรและกรมการท่องเที่ยว ได้อธิบายถึงนโยบายและแผนเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ไว้ดังนี้

1. แผนปฏิบัติการราชการกรมส่งเสริมการเกษตร ระยะ 3 ปี (พ.ศ. 2563 - 2565) ในแผนงานที่ 5 การบูรณาการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว มุ่งเน้นการบูรณาการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวโดยมีนโยบายในการส่งเสริมและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยววิถีเกษตร โครงการเน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนและกิจกรรมเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยววิถีเกษตร โดยจัดกิจกรรมย่อยเพื่อพัฒนาศักยภาพเกษตรด้านการบริหารจัดการและการท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้มีมาตรฐานและปลอดภัยทั่วประเทศ (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2563)

2. แผนปฏิบัติการราชการกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ระยะ 3 ปี (พ.ศ. 2563 - 2565) มุ่งเน้นการท่องเที่ยวให้เป็นจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวระดับโลก โดยเน้นพัฒนาการท่องเที่ยวที่หลากหลายและมุ่งเน้นการพัฒนาในสาขาที่มีศักยภาพ เพื่อสร้างมูลค่าได้ต่อเนื่อง โดยยึดถือมาตรฐานและคุณภาพระดับสากล และควบคู่กับการสร้างเอกลักษณ์ไทยทางวัฒนธรรมและการให้ค่ากับสิ่งแวดล้อมในระยะแรกมุ่งเน้นการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องและวางรากฐานการท่องเที่ยวที่มีมาตรฐานและคุณภาพ (กรมการท่องเที่ยว, 2553)

แผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย

โดยข้อมูลจาก สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2560) ได้ระบุแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในแต่ละภูมิภาคของประเทศไทย ไว้ดังนี้

ภาคเหนือ เป็นฐานทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวที่หลากหลาย รายได้จากการท่องเที่ยวเป็นรายได้สำคัญของภาค ภาคเหนือมีแหล่งท่องเที่ยวหลากหลายที่สามารถพัฒนาเชื่อมโยงการท่องเที่ยวภายในภาคและเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะการจัดกลุ่มการท่องเที่ยว (Cluster) มีการเชื่อมโยงโครงข่ายเส้นทางคมนาคม ส่งผลให้เกิดโอกาสในการขยายตลาดการค้าการท่องเที่ยวจากการเชื่อมโยงโครงข่ายการคมนาคมตามเส้นทาง R3A ผ่าน สปป.ลาว สู่จีนตอนใต้

ภาคกลาง มีการจัดตั้งโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงแหล่งประวัติศาสตร์วิถีชีวิตชุมชน พัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตชุมชน โดยเน้นการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เมืองมรดกโลกโบราณสถานที่สอดคล้องกัน รวมทั้งพัฒนากิจกรรมและบริการ และการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ให้กับนักท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นต้น

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เน้นการจัดทำโซนนิ่งระบบเกษตรอินทรีย์อย่างเป็นรูปธรรม โดยนำร่องในพื้นที่ที่มีความพร้อมและเหมาะสม และเชื่อมโยงไปสู่การท่องเที่ยวเชิงเกษตรหรือการท่องเที่ยววิถีไทยเพื่อขยายฐานรายได้ พร้อมทั้งจัดทำฐานข้อมูลเกษตรอินทรีย์เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนการผลิตที่เหมาะสม สนับสนุนการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมใหม่ ๆ ให้ตอบสนองตลาดสินค้าเพื่อสุขภาพและการส่งออก จัดตั้งกองทุนเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนมาตรการส่งเสริมตลาดสีเขียวในชุมชนและท้องถิ่น

ภาคใต้ ส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนให้มีความเข้มแข็งและสอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่โดยการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนที่มีศักยภาพให้มีมาตรฐาน สนับสนุนด้านวิชาการสร้างนวัตกรรมและสนับสนุนการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพคน เพื่อให้องค์กรเครือข่ายชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งพาตนเอง รวมทั้งเป็นผู้ประกอบการที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน ใช้อัตลักษณ์ความโดดเด่นบนฐานของทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนเป็นจุดขายยกระดับการให้บริการด้านการท่องเที่ยวที่มีมาตรฐานของชุมชน สร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน

ให้เชื่อมโยงกับผู้ประกอบการท่องเที่ยวรายใหญ่และสินค้าที่ระลึกเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว

กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีการเก็บข้อมูลจากเอกสาร (Documentary research) และแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-dept Interview) มีวิธีการและขั้นตอนการเก็บข้อมูล ดังนี้

1. **ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)** จะทำการศึกษาโดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่งและข้อที่สอง ผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยทั้งหมด จำนวน 9 ท่าน ได้แก่ 1.ตัวแทนจากกลุ่มส่งเสริมและพัฒนากการท่องเที่ยวชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จำนวน 1 ท่าน ตัวแทนจากกรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา จำนวน 1 ท่าน ตัวแทนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) จำนวน 2 ท่าน เนื่องจากเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องหลักในการปฏิบัติตามแผนการพัฒนากการท่องเที่ยวเชิงเกษตรภายใต้หน่วยงานแต่ละกระทรวง ตัวแทนจากสภาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว จำนวน 1 ท่าน ตัวสมาคมธุรกิจท่องเที่ยวภายในประเทศ จำนวน 1 ท่าน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตร จำนวน 2 ท่าน ได้แก่ ตัวแทนจากชุมชนบ้านห้วยห้อม จ.แม่ฮ่องสอน จำนวน 1 ท่าน เนื่องจากเป็นชุมชนท่องเที่ยวเชิงเกษตรยอดเยี่ยมอันดับ 1 ในปี พ.ศ. 2563 ตัวแทนจากกลุ่มวิสาหกิจจิระเข้ฟาร์ม จ.ชัยนาท จำนวน 1 ท่าน เนื่องจากเป็นชุมชนที่ได้รับมาตรฐานการท่องเที่ยวเชิงเกษตรชุมชน ในระดับดีเยี่ยม จากกรมการท่องเที่ยว ในปีพ.ศ. 2565 และ บริษัท อาร์ แอนด์ ดี ครีเอชั่น จำกัด จำนวน 1 ท่าน เนื่องจากเป็นผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่มีประสบการณ์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมากกว่า 10 ปี

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบบันทึกข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ที่สะท้อนให้เห็นสถานการณ์การขับเคลื่อนนโยบายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับส่งผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอดีตและอนาคต

2.2 แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-dept Interview Form) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ โดยการค้นคว้าข้อมูลด้านเอกสาร (Documentary Research) จะช่วยให้ผู้วิจัยได้รับข้อมูลที่ครอบคลุมและนำมาใช้ในการวิเคราะห์และตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพในการสนับสนุนการพัฒนาและการปรับตัวของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ ด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-dept Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) แบ่งออกเป็นแต่ละกลุ่ม ได้แก่ 1) หน่วยงานภาครัฐ และ 2) หน่วยงานนอกภาครัฐ เนื่องจากเป็นเป็นตัวแสดงที่มีบทบาทในการดำเนินงานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อสะท้อนประเด็นการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ทั้งในอดีตและเพื่อการคาดการณ์การท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอนาคต

4. การวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากที่ได้ศึกษาได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก มาสรุปความเพื่อให้เห็นถึงประเด็นต่าง ๆ ที่ หลังจากนั้นจึงนำข้อมูลที่ศึกษาได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ตามทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยทำการตีความและวิเคราะห์จากเนื้อหา (Content Analysis) และวิธีการอธิบายเชิงพรรณนา (Descriptive research) เพื่อนำมาสรุปผลการศึกษาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อไป

ผลการวิจัย

การศึกษาปัจจัยความสำเร็จของการดำเนินนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย ประกอบไปด้วยวัตถุประสงค์สองประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอดีต และ 2) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยท้าทายความสำเร็จในอนาคตเพื่อการพยากรณ์แนวทางการดำเนินนโยบายด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอดีตและอนาคต

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอดีต		ปัจจัยท้าทายความสำเร็จในการขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอนาคต	
ปัจจัยสนับสนุน	ปัจจัยอุปสรรค	ปัจจัยสนับสนุน	ปัจจัยอุปสรรค
1. วัตถุประสงค์ของนโยบาย	1. การวัดผลโครงการยังไม่มีชัดเจน	1. กระแสความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง	1. ข้อจำกัดของการจัดทำนโยบาย
2. หน่วยงานราชการและเอกชนมีการบูรณาการร่วมกัน	2. นโยบายเน้นส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวมากกว่าด้านการเกษตร	2. เกิดเครือข่ายและมีการบูรณาการร่วมกัน	2. องค์กรความรู้ของเกษตรกร
3. บุคลากรเพียงพอและมีองค์ความรู้	3. การจัดสรรงบประมาณ	3. การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้น	3. การไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบหลักในด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยตรง

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอดีต		ปัจจัยทำทลายความสำเร็จในการขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอนาคต	
ปัจจัยสนับสนุน	ปัจจัยอุปสรรค	ปัจจัยสนับสนุน	ปัจจัยอุปสรรค
4.ภารกิจของหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายมีความชัดเจน	4.สภาพอากาศ/ภาวะโลกร้อน		4.ความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของพื้นที่
5.การนำเทคโนโลยีมาใช้ประโยชน์			5.วาระการสนับสนุนจากฝ่ายการเมือง
6.ประชาชนให้ความสนใจมากขึ้น			6.นายทุนแสวงหาผลกำไรจากพื้นที่ของเกษตรกร
7.การสนับสนุนจากฝ่ายการเมือง			7.สภาพอากาศ/ภาวะโลกร้อน
			8.เทคโนโลยี

ดังนั้นสามารถสะท้อนได้ว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอดีตและในอนาคตนั้นมีจุดร่วมกันในมิติของกระแสมโนทัศน์ด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้การท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้เป็นที่นิยมและเติบโตมากขึ้นจากอดีตสู่ปัจจุบันและในอนาคตอันใกล้ และในด้านของหน่วยงานราชการก็ได้มีการบูรณาการร่วมกันทั้งในระหว่างหน่วยงานราชการกับหน่วยงานราชการ และหน่วยงานราชการกับภาคเอกชน จึงเกิดเครือข่ายที่กว้างและแข็งแกร่งมากขึ้นในด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร รวมถึงการนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในมิติต่าง ๆ ของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดหรือปัจจัยทำทลายจากอดีตสู่การพยากรณ์ในอนาคต กล่าวคือ ด้านข้อจำกัดของนโยบายไม่ว่าจะเป็นด้านความชัดเจนของการวัดผลโครงการ วัดประสพของนโยบายและหน่วยงานที่ตอบรับนโยบายการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เนื่องจากยังไม่มีหน่วยงานหลักในการรับผิดชอบเรื่องการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยตรง อีกทั้งสิ่งที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือ สภาพภูมิอากาศและภาวะโลกร้อนซึ่งส่งผลโดยตรงกับผลผลิตทางธรรมชาติ และฤดูกาลท่องเที่ยว ทำให้เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมากต่อแรงจูงใจนักท่องเที่ยวในการเลือกจุดหมายปลายทางของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

สรุปและอภิปรายผล

จากผลการวิจัยข้างต้นสามารถอภิปรายผลแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

1. ปัจจัยสนับสนุนในอดีตและยังคงเป็นปัจจัยสนับสนุนในอนาคต

1.1 การเชื่อมโยงและบูรณาการระหว่างหน่วยงานราชการและภาคเอกชนเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นเรื่องที่สำคัญและเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีการทำในหลายมิติ เช่น การร่วมกันระหว่างหน่วยงานราชการ ระหว่างภาคเอกชน และระหว่างราชการกับภาคเอกชน เพื่อจัดกิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เช่น การจัดโครงการและการประชาสัมพันธ์ ทำให้กิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นไปได้อย่างเรียบร้อยและประสบความสำเร็จในการจัดทำโครงการได้ดีเยี่ยมโดยสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธนเทพ ทองชมภู (2561) เรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายเกี่ยวกับความโปร่งใสและเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมกรมพัฒนาที่ดินไปปฏิบัติที่ได้กล่าว

ไว้ว่า ความสำเร็จที่เกิดขึ้นนั้น ล้วนเป็นผลมาจากปัจจัยทางด้านต่าง ๆ ความร่วมมือภายในองค์กร ตั้งแต่ระดับผู้นำและผู้ปฏิบัติในทุกระดับ ประกอบกับการให้ความสำคัญกับการสร้างและสนับสนุนเครือข่ายความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ

1.2 หลังจากวิกฤตการณ์โควิด-19 ลดลง ความนิยมในการกลับสู่ธรรมชาติมีการเพิ่มขึ้น ทำให้การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นที่นิยมมากขึ้น เนื่องจากนักท่องเที่ยวและประชาชนต้องการใกล้ชิดธรรมชาติมากขึ้น การท่องเที่ยวเชิงเกษตรดังกล่าวตอบสนองความต้องการดังกล่าวอย่างดี โดยเน้นการให้ประสบการณ์ใกล้ชิดธรรมชาติผ่านการเรียนรู้และกิจกรรมต่าง ๆ จากผลิตภัณฑ์และผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่เป็นเครื่องมือสำคัญ ซึ่งเชื่อมโยงกับแนวคิดการเกษตรวิถีใหม่ของกรมส่งเสริมการเกษตร ในการพัฒนาและปรับเปลี่ยนภาคการเกษตรเพื่อเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชน โดยการสร้างคลัสเตอร์การท่องเที่ยวเพื่อสร้างโอกาสเพิ่มรายได้และงานอาชีพให้กับพื้นที่การเกษตรอย่างมากขึ้น

1.3 เทคโนโลยีเป็นสิ่งจำเป็นมากในปัจจุบัน เพราะสามารถเป็นสื่อกลางในการสื่อสารระหว่างบุคคลและองค์กรได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว หน่วยงานราชการได้ปรับตัวและใช้เทคโนโลยีในการประชาสัมพันธ์และเป็นแหล่งข้อมูลท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้ ในภาคเอกชนเจ้าของพื้นที่และผู้ประกอบการท่องเที่ยวได้ใช้ช่องทางออนไลน์เพิ่มขึ้น เช่น Facebook TikTok และ Youtube เพื่อสร้างการรับรู้และประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับท่องเที่ยวเชิงเกษตร ทำให้การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นที่รู้จักมากขึ้นทั้งในกลุ่มนักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไป ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วชิรินทร์ สุทธิชัย (2557) เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายมหาวิทยาลัยราชภัฏไปปฏิบัติ: กรณีศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ได้กล่าวไว้ว่า ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีผลความสำเร็จ เพื่อให้ความก้าวหน้าและพัฒนาการให้ทันสมัย ทันเหตุการณ์ และสามารถนำไปปรับใช้ในการดำเนินงานมากขึ้น ซึ่งเทคโนโลยีมีผลช่วยให้การทำงานคล่องตัวรวดเร็วขึ้น การสื่อสารสะดวกขึ้น ทำให้การประสานงานได้รวดเร็วการเข้าถึงข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานมากยิ่งขึ้น

2. ปัจจัยสนับสนุนในอดีตแต่ไม่ได้สนับสนุนในอนาคต

2.1 นโยบายการท่องเที่ยวในช่วงเวลาที่ผ่านมามุ่งเน้นการจัดโครงการหรือกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวในมิติต่าง ๆ โดยมีเป้าหมาย เช่น ส่งเสริมผลิตภัณฑ์และการท่องเที่ยวเมืองรอง และการสร้างและกระจายรายได้สู่ชุมชนโดยเน้นการพัฒนาจากฐานราก อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ของแต่ละนโยบายไม่ค่อยชัดเจนมากพอ เนื่องจากการจัดตั้งโครงการหรือนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมักเป็นเพียงการจัดทำเพียงครั้งคราว ซึ่งไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าจะไปสู่ทิศทางหรือรูปแบบที่ชัดเจนได้เช่นเดิม เนื่องจากมีความเป็นไปได้ที่มุมมองและสถานการณ์โลกอาจเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ในการปฏิบัติตามนโยบายนั้น การกำหนดวัตถุประสงค์และมาตรฐานของนโยบายเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดทิศทางและความสำเร็จของโครงการ แต่การสำเร็จของโครงการนั้นขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของแต่ละนโยบายว่ามีความชัดเจนมากน้อยเพียงใด ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญในการกำหนดการปฏิบัติตามนโยบายและความก้าวหน้าของแผนงาน โครงการต่าง ๆ ที่ได้ปฏิบัติขึ้นจึงสามารถสำเร็จได้มากน้อยเช่นเดียวกับวัตถุประสงค์ของนโยบายนั้น ๆ

2.2 เนื่องจากการจัดสรรงบประมาณมักเป็นเรื่องราวปี ซึ่งต้องได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการที่เกี่ยวข้อง การจัดสรรงบประมาณเช่นนี้อาจทำให้บางกิจกรรมไม่ได้รับการจัดสรรงบประมาณเหมือนเดิมหรือบางกิจกรรมอาจไม่ได้รับงบประมาณเลย ซึ่งสร้างความไม่แน่นอนและไม่สามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้าซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อรพรรณ คำมาก (2554) เรื่อง ปัจจัยที่ส่งผล

ต่อความสำเร็จของการนำนโยบายการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาไปปฏิบัติ ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เขตตรวจราชการ กระทรวงศึกษาธิการที่ 6 ที่ได้กล่าวไว้ว่า ปัจจัยด้านทรัพยากรของนโยบาย งบประมาณยังไม่เพียงพอ มีความล่าช้าในการโอนจัดสรรงบประมาณ ขาดความคล่องตัวในการดำเนินการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้รับการสนับสนุนสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ค่อนข้างน้อย ยังคงเป็นอุปสรรค และสิ่งที่ท้าทายการบริหารจัดการของภาครัฐในการดำเนินกิจกรรมภายใต้ภารกิจต่าง ๆ ซึ่งควรได้รับการพัฒนาในอนาคต

2.3 บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีการผลัดเปลี่ยนตามวาระงานอยู่เสมอ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด หัวหน้าส่วนราชการประจำจังหวัด และข้าราชการพลเรือน เป็นต้น ในบางหน่วยงานราชการมีวาระการดำรงตำแหน่ง และบางส่วนนั้นมีการโยกย้ายอยู่เสมอ อาจทำให้เกิดความไม่ต่อเนื่องของการพัฒนาและการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่นั้น ๆ ได้อย่างไม่ต่อเนื่อง สอดรับกับ Edwards and Sharkansky (1978) ที่ได้กล่าวว่า การนำนโยบายไปปฏิบัติให้เกิดผลดีนั้น จะต้องมีการทรัพยากรสนับสนุน อันได้แก่ จำนวนบุคลากร ข้อมูลที่ทันสมัย การมอบอำนาจหน้าที่ในการดำเนินงาน การจัดสรรงบประมาณ การให้คำแนะนำและความช่วยเหลือแก่ผู้ปฏิบัติงานในระดับล่าง

2.4 ภารกิจของหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีความชัดเจนเพียงพอ แต่เนื่องจากภารกิจของแต่ละหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายขึ้นอยู่กับคำสั่งจากส่วนกลาง ซึ่งอาจทำให้โครงการแต่ละรายการไม่มีความต่อเนื่อง และภารกิจของหน่วยงานราชการบางส่วนอาจไม่ครอบคลุมทุกด้านของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร จึงต้องพึ่งพาความร่วมมือจากเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรทั้งรัฐและเอกชน ซึ่งอาจทำให้ขาดความคล่องตัวในการพัฒนาและเข้าต่อการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างทันท่วงที โดยเกิดการปฏิบัติตามแนวคิดแบบบนลงล่าง (Top-Down) ซึ่งเชื่อมโยงกับนโยบายและการนำไปปฏิบัติ โดยการวางแผนนโยบายเป็นการบริหารด้านบน และการปฏิบัติเป็นเรื่องของระดับล่าง โดยมีการปฏิสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลาในระดับต่าง ๆ ของการบริหารงานในหน่วยงานราชการ

2.5 ในช่วงเวลาที่ผ่านมารการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ฝ่ายการเมืองนั้นได้มีการผลัดเปลี่ยนตามวาระทางการเมืองภายใต้ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ทำให้การสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจากฝ่ายการเมืองในอนาคตนั้นเป็นสิ่งที่ยากต่อการคาดการณ์ เนื่องด้วยแต่ละพรรคการเมืองนั้นได้มีแนวทางการพัฒนาที่แตกต่างกันตามเป้าหมายและวิสัยทัศน์ของพรรคการเมืองนั้น ๆ ซึ่งอาจเกิดการสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอนาคตนั้นมากขึ้นหรือลดน้อยลงเป็นสิ่งที่ท้าทายอย่างมากในอนาคต

3. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในอดีตและยังคงเป็นอุปสรรคในอนาคต

3.1 การจัดทำนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น 1) ความอ่อนไหวของพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงเกษตร เช่น พื้นที่ชายขอบ หรือกรรมสิทธิ์ที่ดินต่าง ๆ อาจจะเป็นข้อจำกัดของการทำนโยบายในเชิงนี้ 2) การวัดผลโครงการยังไม่มีมาตรฐานชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากพอในด้านตัวชี้วัดประสิทธิภาพหลัก (KPI) ทั้งในด้านผลลัพธ์เชิงคุณภาพและปริมาณของการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการทำงานของบุคลากรที่เกี่ยวข้อง และ 3) ยังไม่มีหน่วยงานที่เฉพาะเจาะจงที่รับผิดชอบในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยตรง ซึ่งทำให้การขับเคลื่อนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีความล่าช้าและซับซ้อนในการปฏิบัติ และยิ่งสร้างความสับสน

ต่อผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว เกษตรกร และนักท่องเที่ยวในการติดต่อสื่อสารและขอความช่วยเหลือด้านต่างๆ ด้วยทั้งนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ อิทธิชัย สีดำ (2553) เรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายเสริมสร้างสันติสุขในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ไปปฏิบัติ: ศึกษากรณีผู้นำนโยบายไปปฏิบัติในจังหวัดปัตตานี ที่ได้กล่าวว่า ผู้นำนโยบายไปปฏิบัติรับรู้และเข้าใจวัตถุประสงค์ของนโยบายได้เป็นอย่างดี วัตถุประสงค์ของนโยบายมีความชัดเจนและสามารถเข้าใจได้ง่าย ตลอดจนนโยบายมีตัวชี้วัดความสำเร็จที่ชัดเจนนั้น มีผลกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายไปปฏิบัติ

3.2 การผันผวนของสภาพอากาศและภาวะโลกร้อนนั้นมีผลต่อทั้งมิติพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและฤดูกาลการท่องเที่ยว และส่งผลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวอย่างมาก และเป็นสิ่งที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ ทำให้ยังคงเป็นข้อจำกัดและเป็นสิ่งที่ท้าทายเป็นอย่างมากจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และยังส่งผลต่ออนาคตด้วยเช่นกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ศุภกร ชินวรรณ (2559) เรื่อง โครงการการจัดทำรายงานสังเคราะห์และประมวลสถานภาพองค์ความรู้ ด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของประเทศไทย ครั้งที่ 2 ด้านความเสี่ยงและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ได้อธิบายไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศอาจมีผลต่อสภาพของแหล่งท่องเที่ยวโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เป็นระบบนิเวศที่เปราะบาง เช่น การเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิและความชื้นในอากาศอาจทำให้พืชบางชนิดไม่สามารถรอดตามได้

4. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในอดีตแต่ไม่เป็นอุปสรรคในอนาคต

4.1 การจัดสรรงบประมาณ การใช้เทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญมากขึ้นและมีผลกระทบต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร บางกิจกรรมได้เปลี่ยนรูปแบบไปสู่ช่องทางออนไลน์มากขึ้น ซึ่งช่วยลดค่าใช้จ่ายทั้งในด้านค่าสถานที่ ค่าเดินทาง และค่าอาหารในขณะที่เพิ่มความสะดวกสบายในการเข้าถึงข้อมูลและบริการสำหรับนักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการ เทคโนโลยีที่เติบโตขึ้นยังสร้างโอกาสให้บุคคลที่สร้างสรรค์เนื้อหา (Content Creator) ในภาคเอกชนสามารถสร้างความรู้สำหรับผู้คนและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้ผ่านสื่อออนไลน์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ นพภัค จิตมั่นคงธรรม (2562) เรื่อง การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการนำนโยบายประกันคุณภาพการศึกษาไปปฏิบัติ: กรณีศึกษามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติได้กล่าวไว้ว่า ปัจจัยด้านทรัพยากร มีผลต่อความสำเร็จของการนำนโยบายไปปฏิบัติ ซึ่งทรัพยากรก็เป็นหนึ่งสิ่งสำคัญที่สะท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า การมีงบประมาณหรือทรัพยากรของนโยบายที่เหมาะสมจะสามารถสอดคล้องกับกิจกรรมการดำเนินงานด้านนี้ให้สามารถขับเคลื่อนงานและบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้

ดังนั้นจากการอภิปรายผลการศึกษาดังกล่าว ค้นพบได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้น การมีเครือข่ายและการบูรณาการร่วมกันระหว่างคนในพื้นที่เป็นสิ่งที่จำเป็นเป็นอย่างมาก เนื่องจากการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนนั้น จำเป็นต้องอาศัยความเข้มแข็งของท้องถิ่น และภาครัฐควรปรับเปลี่ยนบทบาทเน้นการจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management) โดยรัฐจะมีบทบาทหน้าที่เฉพาะในส่วนที่จำเป็นจะต้องทำเท่านั้น เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนมีบทบาทมากขึ้น และให้ชุมชนมีความยั่งยืน สามารถพัฒนาและต่อยอดทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของตนเองได้โดยมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรจำเป็นต้องอาศัยทุนทางธรรมชาติและทุนทางสังคม คนในพื้นที่จำเป็นต้องร่วมกันอนุรักษ์และรักษาอัตลักษณ์ของคนในท้องถิ่นเพื่อสร้างจุดดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเยี่ยมชมและสามารถร่วมสัมผัสวิถีชีวิตของแต่ละท้องถิ่น โดยการมีเครือข่ายทางสังคมถือเป็นทุนทางสังคม (Social capital) ที่จะเพิ่มความสำเร็จให้กับทั้งภาครัฐและเอกชน ให้มีความสัมพันธ์ที่ดีร่วมกัน มีการเชื่อมโยงประสานงานกันดีขึ้น ทั้งยังสามารถดึงทรัพยากรของแต่ละองค์กรมาประสาน

เชื่อมโยงกันเพื่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถตอบสนองการขยายตัวเพิ่มของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างน้อย 15 ชุมชนในอนาคต เนื่องจากเมื่อแต่ละชุมชนเข้มแข็งแล้วนั้นจะสามารถเป็นต้นแบบให้ชุมชนอื่น ๆ สามารถนำมาเป็นต้นแบบหรือนำมาถอดบทเรียนจากความสำเร็จเพื่อพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ได้ต่อไป และยังเกิดเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย

ทั้งนี้ ในแต่ละภูมิภาคนั้นมีอัตลักษณ์ของตนเองอย่างเฉพาะเจาะจงและมีความแตกต่างกัน การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของประเทศไทยในมิติการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น ก็ย่อมแตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องถิ่น แต่อย่างไรก็ตามความต้องการให้เกิดการขยายตัวเพิ่มของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างน้อย 15 ชุมชนในอนาคตภายใต้แผนงานของภาครัฐนั้นจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดทำนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในชุมชนด้วยการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ และสอดคล้องกับความต้องการหลักของคนในท้องถิ่น รวมถึงความครอบคลุมของกฎหมายด้านต่าง ๆ อาทิ กรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ความอ่อนไหวของบริเวณพื้นที่ชายขอบหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และการผืนผวนของสภาพอากาศและภาวะโลกร้อน ที่มีผลโดยตรงต่อผลผลิตทางการเกษตรที่เป็นปัจจัยสำคัญในการเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาในพื้นที่มากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. การวางนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรควรเน้นให้ชุมชนหรือเจ้าของพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีส่วนร่วมกับภาครัฐมากขึ้น โดยการสร้างเครือข่ายในท้องถิ่นให้เข้มแข็งและเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมในการวางแผนโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร
2. หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรควรมีนโยบายการสำรวจพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อเข้าใจทรัพยากรท้องถิ่นและรับฟังความต้องการของประชาชนในการพัฒนาพื้นที่แต่ละพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์และความหลากหลายในสินค้าและบริการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร
3. การกำหนดนโยบายการพัฒนาในทุกระดับ จำเป็นต้องสอดคล้องกันทั้งในมิติต่าง ๆ เช่น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรต้องไปพร้อมกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ระบบไฟฟ้า การคมนาคม และการให้ความรู้ให้กับประชาชนในพื้นที่ การกำหนดนโยบายควรมุ่งเน้นให้มีความเชื่อมโยงกันในทุกมิติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและเชื่อมโยงทุกระดับอย่างเหมาะสมและต่อเนื่องไปในอนาคต
4. การจัดทำนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ควรพัฒนาในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้มากขึ้น เนื่องจากเป็นภูมิภาคที่มีแหล่งทำการเพาะปลูกข้าวที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ โดยข้าวซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์หลักของประเทศ ดังนั้น ควรนำอัตลักษณ์การเกษตรของภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้ทรงคุณค่ามากยิ่งขึ้น และสามารถเพิ่มรายได้ทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน

เอกสารอ้างอิง

- กรมการท่องเที่ยว. (2553). คู่มือการประเมินมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร. สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- กรมการท่องเที่ยว. (2559). คู่มือการประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร. จาก <https://www.dot.go.th/pages/126>
- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2548). รายงานปริมาณนักท่องเที่ยวและรายได้ปี พ.ศ. 2545 - 2548.

- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2563). กรมส่งเสริมการเกษตร นำเสนอผลงาน “ศตปช.บ้านลิพอนบางกอกร่วมใจแก่นจัน” จังหวัดภูเก็ต ในการตรวจประเมินขั้นตอนที่ 2 ลุ่มรางวัลเลิศรัฐ ดีเด่น สาขาการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม ประเภทร่วมใจแก่นจัน ประจำปี พ.ศ. 2566. จาก <https://www.doe.go.th>
- เจษฎา นกน้อย. (2559). การท่องเที่ยวเชิงเกษตร: แนวคิดและประสบการณ์. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย, 36(2), 156-169. จาก http://utcc2.Utcc.Ac.Th/utccjournal/362/157_169.Pdf
- ธนเทพ ทองชมพู. (2561). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายเกี่ยวกับความโปร่งใสและเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมกรมพัฒนาที่ดินไปปฏิบัติ. วารสารสังคมศาสตร์บูรณาการมหาวิทยาลัยมหิดล, 2(2), 33-60.
- นพภัค จิตมั่นคงธรรม. (2562). การศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการนำนโยบายประกันคุณภาพการศึกษาไปปฏิบัติ: กรณีศึกษามหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). สถาบันพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- รัชฎาพร บุญเรือง. (2564). การท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชนบ้านวังไทรมาบช้าง ตำบลบ้านนา อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 6(3), 404-419. สืบค้นจาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JSBA/article/view/248518>
- วรเดช จันทรศร. (2554). การนำนโยบายไปปฏิบัติ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: กรุงเทพฯ
- วัชรินทร์ สุทธิชัย. (2557). ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายมหาวิทยาลัยราชภัฏไปปฏิบัติ: กรณีศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีปทุม, กรุงเทพฯ.
- ศุภกร ชินวรรณโณ. (2559). โครงการการจัดทำรายงานสังเคราะห์และประมวลสถานการณ์องค์ความรู้ ด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของไทย ครั้งที่ 2 ด้านความเสี่ยงและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ <https://dric.nrct.go.th/Search/SearchDetail/300137>
- ศุภชัย ยาวะประภาษ. (2533). นโยบายสาธารณะ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: กรุงเทพฯ
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560) แผนพัฒนา พ.ศ. 2560 – 2565 ฉบับทบทวน. จาก https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid
- สุวัชรินทร์ จิตใจ, เยาวเรศ เซาวนพูนผล, ญัฐตากานต์ พัยคมา, ภาณุพันธุ์ ประภาติกุล, สุรพล เศรษฐบุตร, ธีระพงษ์ เสาวภาคย์ และกรรณิกา แซ่ลิว (2564). การจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรวิถีชุมชนหมู่บ้านสันทางหลวง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย. เก่นเกษตร, 49(suppl. 1), 650-656
- อรรวรรณ คำมาก. (2553). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายเสริมสร้างสันติสุขในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ไปปฏิบัติ: ศึกษากรณีผู้นำนโยบายไปปฏิบัติในจังหวัดปัตตานี (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต) มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ. <https://dric.nrct.go.th/index.php/Search/SearchDetail/270710>
- อิทธิชัย สีด้า. (2553). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายเสริมสร้างสันติสุขในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ไปปฏิบัติ: ศึกษากรณีผู้นำนโยบายไปปฏิบัติในจังหวัดปัตตานี (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ปัตตานี.
- Edwards, G. C., & Sharkansky, I. S. (1978). The Policy Predicament: Making and Implementing Public Policy. W.H. Freeman.